

Ruumiita faktan ja fiktioin rajalla

Kustaa H. J. Vilkuna: Neljä ruumista. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki, 2009, 323 s.

■ Tutkimuksessaan Kustaa K. J. Vilkuna yhdistelee rohkeasti historiallista metodia ja lähteitä sekä kaunokirjallisia tehokeinoja. Kirja on tapausanalyysi neljästä suomalaisesta 1600-luvun jälkipuoliskon henkirikoksesta, joista kaksi tehtiin kaupungeissa ("Tervasta piesty" ja "Kaksintaistelu"). Toiset kaksi ("Paimenpoika" ja "Vieras mieli") tapahtuivat puolestaan maalla. Lukija ei saa tietää, miksi juuri nämä tapaukset on valittu tai mitä niillä pyritään havainnollistamaan.

Vilkuna kertoo kuolemaan johtaneet olosuhteet, rikostutkinnan sekä tuomioistuinmenettelyn aina tuomion täytäntöönpanoon ja pidemmällekin.

Tärkeimpinä primäärilähteinä on käytetty tuomioistuinaineistoja sekä läänintilien vankiluetteloja. Itse oikeustapaukset ovat kiinnostavia ja viihdyttäviä, joskin kahta ensimmäistä käsitellään selvästi laajemmin ja yksityiskohtaisemmin kuin seuraavia.

Teos on kirjoitettu suurelle yleisölle: kerrontaa havainnollistavat kuvat ja kartat ansaitsevat kiitokset. Yksityiskohtaisempia detaljeja on nostettu tummennettuihin tietoruutui-

hin, jottei teksti rönsyilisi liikaa. Ratkaisu toimii, ja siihen olisi voinut turvautua useammin. Rakenteen rungon muodostamia tapauksia edeltää tuomioistuinlaitosta ja -menettelyä sekä Vilkun teesiä 1600-luvun ”tuomarivaltiota” käsittelevä jakso. Kirjan päätävässä metodiosuudessa Vilku puolestaan esittelee kulttuurihistoriallista lähestymistapaansa.

Vilku toteaa ”hermeneuttisen ja eläytyvän otteen” soveltuvan historiantutkimukseen. Eloisasti Vilku kirjoittaaakin. Tyyli on enimmäkseen mukaansa tempaavaa, joskin toisinaan tekstiin on jäänyt turhan raskaita ja pitkiä lauseita. Itse pidin paljon Vilkun tavasta käyttää kaunokirjallisuudesta tuttua kuvailevaa otsikointia: esimerkiksi ”kahdeksas luku, jossa kaksi leskirouvaa liittoutuu” tai ”kolmas luku, jossa vänrikki Neuman käyttäytyy mielipuolisesti ja Scheibe hakkaa miekkansarikki”. Tehokeinon koin viihdyttäväksi ja hauskaksi.

Tyylikysymys on sekin, että Vilku on pitkälti korvannut perinteisen historiallisen imperfektin preesensmuodolla. Kaikki tapahtuu tässä ja nyt silmiemme alla, eikä vuosisatojen taakse etäännytettyinä. Hän myös perustelee kronologista esitystapaansa sekä poikkeuksellisen runsasta dialogin käyttöään lopun metodiluvussa.

Olen mikrohistorian suuraluttaja, ja nuoruuttani leimasi historiallisten romaanien lähes buliminen ahmiminen. Arvostan hyvin rakennettua ja tiheää narratiivia, mutten vierasta runsaampaa tai rönsyile-

vämpääkään tekstiä. Sekä fiktio että fakta ovat arvostettavia, mutta suhtaudun perusteellisesti molempia sekoittaviin tutkimuksiin. Tiedettä lukiessani haluan näet tietää, kuka puhuu, mikä perustuu suoraan lähteisiin, ja mikä on tutkijan omaa analyysiä tai lähteiden vaietessa kirjoittajan päättelyä tai oletusta. Jos tutkija joutuu täyttämään aukkoja mahdollisuuksilla kontekstin tai aikalaiskokemuksien kautta, tästä tulee informoida lukijaa.

On luonnollista eläytyä tutkimansa aikakauden ihmisten maailmankuvaan tai arvo maailmaan ottaessaan ne vakavasti toiminnan motiiveina ja selittäjänä. Sen sijaan tutkijan heittäytyminen kuvittelemaan kohteensa tunteita tai tarinan väritys pienillä yksityiskohdilla, joita lähteet eivät mainitse, on eri juttu. Esimerkiksi Martti Turtolan elämäkerrassa sedästään Jussista tutkija inspiroituu kohteensa mahdollisista tuntemuksista tämän fiktiivisillä päiväkirjamerkinnoilla.¹ Kirjassa ei lukijalle tosin jää epäselväksi, milloin mielikuviutus korvaa tutkimuksen. Turtolan kirja luullakseni kuitenkin jakaa tältä osin mielipiteitä. Minut se jätti kylmäksi.

Koska Vilku maalailee mennyttä eloisasti, eikä tekstin nootittaminen ole erityisen tiivistä, lukijalle jää paikoitellen epäselväksi, mihin tieto perustuu. Oletan paikoin mennyn tutkijan mielikuviutuksen tai kerronnan elävöittämisen puo-

lulle. Käykö asiakirjoista todella ilmi, että asianajaja ”ryhdistäytyi ja alkoi julistaa virkamiesmäisesti välimerkkejä painottaen” (s. 65), tai että lihavän leskirouvan sormi oli pullea (s. 136)?

Mielestäni Vilku tulee kuitenkin kirjassaan lähemmäksi fiktiota 1600-luvun tuomioistuinlaitosta ja -prosessia esittelevässä alkuluvussaan. Hän kirjoittaa tuomareista kuin he olisivat olleet vieraita, yhteisön ulkopuolisia hahmoja, jotka taikaiskusta ilmestyvät paikalle ohjailemaan oikeudenkäyntiteatteria asian päädyttyä oikeuskäsittelyyn. Alioikeuksissa, joissa Vilkun mukaan ”kieli alkoi taipua lakikieleksi, jota kykeni ymmärtämään vain toinen juristi, jos tämäkään”, taistelivat nuoret eteenpäin pyrkivät miehet keskenään. Hovioikeuksissa taas pitkän linjan byrokraatit istuivat hyvin palkatuissa palkintoviroissaan kumileimasimina vahvistamassa tuomioita mekaanisesti.

Teksti on vetävää. Mutta pitääkö Vilkun hieman populistisesti luonnostelema suuri linja ruotsalaisesta 1600-luvulla ”kuoriutuneesta” tuomariyh-teiskunnasta paikkansa? Millaiseen tutkimuskirjallisuuteen kirjoittaja pohjaa käsityksensä?

Olisi helppo luetella kirjasta pitkä litania 1600-luvun ruotsalaista oikeuslaitosta koskevia yksinkertaistavia, harhaanjohtavia, joskus jopa virheellisiä väitteitä. Osin synnä lienee kansainvälisen näkökulman puute. Euroopan mittakaavassa Ruotsi näyttäytyy monessa suhteessa omalaatuiseena, koska esimerkiksi oikeus ja oikeuslaitos säilyivät melko kan-

1 Martti Turtola (2000) *Kyllä täällä kaatuakin voidaan. Suomalainen upseerinkobtalo 1941*. Otava, Helsinki, esim. s. 11, 14–21.

sanomaisina, kansankielisinä (ainakin ruotsinkielisinä) ja avoimina. Alioikeuksissa ei yleensä käytetty asiamiehiä tai asianajajia, osin siksi koska ruotsalaiset kykenivät monia muita eurooppalaisia paremmin lukemaan ja ymmärtämään lakeja sekä tuomioistuimissa käytettyä kieltä. Ruotsin oikeusnormisto laajasti ymmärrettyä ja tuomioistuinhierarkia olivat suhteellisen yksinkertaisia verrattuna moneen Euroopan seutuun, joissa molemmat muistuttivat monikerroksista mosaiikkia.

Vilkuna saarnaa voimalla ja innolla 1600-luvun ruotsalaisesta ”tuomariyhteiskunnasta” ottamatta kantaa tärkeään, 1600-luvun ruotsalaisesta oikeuskehityksestä usein käytettyyn käsitteeseen ”oikeudellinen vallankumous”. Keitä valtaosa näistä aikakauden alioikeustuomareista sitten oli? Kihlakunnantuomarien lisäksi he olivat – kuten Vilkuna tapauksissaankin kuvaa – paikallisyhteisön jäseniä: lautamiehiä maaseudulla ja raatimiehiä kaupungeissa. Vaikka kihlakunnantuomarit alkoivatkin saada käytännön koulutusta 1600-luvulla auskultointiinstituution kautta, on Ruotsille kansainvälisesti ominaista yliopistokoulutusta vailla olevien maallikkotuomarien vahva asema. Jos pikkukaupungin pienporvari oli varta vasten nimitetty paikallista juttua varten raatimieheksi ja siten tuomariksi, on vaikea käsittää, kuinka häntä voisi luonnehtia ”nuoreksi lakikieltä käyttäväksi taistelevaksi leijonaksi” (s. 21–23). Yllättäen se, mitä Vilkuna kirjoittaa yksittäisissä tapauskuvauksissa ja -analyy-

seissä, on osin ristiriidassa alkuluvun kanssa.

Kirjan suurin puute kontekstin luomisessa on kirjoittajan suppea lukeneisuus oikeushistorian alalta, mikä pistää myös silmään kirjallisuusluettelossa. Siksi oikeushistoriallisen taustan luominen jääkin epämääräiseksi. Yksi esimerkki: Turun hovioikeuden aktien tuhoutuminen merkitsee, että sen toiminnan ymmärtäminen edellyttää perehtymistä saman ajan ruotsalaiseen hovioikeuksiin. Alan harvalukuisiin klassikoihin² viittaaminen olisi ollut enemmän kuin paikallaan. Näin tuomiokin olisi suhteutettu laajempaan hovioikeuksien ratkaisukäytäntöön.

1600-luvun oikeudellisen maailman ja juridisen ajattelun tuntemuksen rajat saavat Vilkunan muutamana kerran kompastumaan anakronismin ansalankoihin. Hän toteaa esimerkiksi (s. 26), ettei tuomio- ja hallintovaltaa ollut erotettu toisistaan. Niin, Montesquieun 1700-luvulla lanseeraama valanjako-oppi löi todellakin läpi Suomessa vasta 1900-luvulla. Kuten Vilkuna toteaa, 1600-luvulla byrokratia edellytti virkamiesten kouluttamista, heidän palkkojensa ja matkakulujensa maksamista, hallintorakennusten ja virkatalojen rakentamista. Tämän kaiken kansa maksoi verovaroistaan, kuten virkamiesten ”paperi- ja muistiinpanovälinekulutkin”. Eiköhän

2 Esim. *Svea Hovrätt. Studier till 350-årsminnet* (1964); Rudolf Thunanderin *Hovrätt i funktion: Göta Hovrätt och brottmålen 1635–1699* (1993) ja K. R. Melanderin *Drag ur Åbo hovrätts äldre historia* (1936).

nykypäivän veronmaksaja yhtä lailla kustanna kaiken tämän ja paljon muutakin, josta menneisyyden virkamies saattoi vain haaveilla. Silti 1600-luvulla oikeuden käyttäjät maksoivat suhteessa suuremman osan oikeushallinnon kustannuksista kuin nykyään. Esimerkiksi kihlakunnantuomari sai merkittävän osan tuloistaan toimitusmaksuina aina 1970-luvulle asti maksaen itse mm. apulaisensa palkat.

Teoksessa Kustaa H. J. Vilkunan tavoitteena on (s. 306) ”holistinen käsittelytapa eli kokonaisvaltaisuus ja kokonaisvaltainen selittäminen, synteesi”. Hän määrittelee tutkimuksensa tavoitteet ja tulokset seuraavasti (s. 322): “[K]irjani keskeisin anti perustutkimustasolla on siinä, että siinä kuvataan, selitetään ja tulkitaan kokonaisvaltaisesti oikeusprosessia sen syntyhetkestä jälkipuintiin kulttuurisine, yhteiskunnallis-moraalisine, taloudellis-sosiaalisine ja oikeusjärjestelmällisine osa-alueineen”. Kirjan teema määritellään toisaalta historialliseksi kriminologiaksi, mutta toisaalta sitä laajennetaan vielä enemmän (s. 308–309) rikoksen ja oikeuden kulttuurihistoriaksi, ja niihin erottamattomasti kuuluvaksi ”moraalin ja oikeuslaitoksen kulttuurihistoria[ksi]”. Kirjan tavoite asetetaan turhankin kunnianhimoisesti.

Lukija, joka odottaa kirjasta tiukkaa analyysia 1600-luvun oikeudellisesta kulttuurihistoriasta tai tuomioistuinkulttuurista, pettyy. Sen sijaan *Neljä ruumista* kannattaa lukea muista syistä. Vilkuna analysoi taitavasti paikallisyhteisön mekanismeja ja ristiriitoja tapauk-

sissaan. Kirja antaa aidon kuvan sotilaselämästä, maalaispiitäjien dynamiikasta ja pikkukaupungin porvariston valtapeleistä. 1600-luvun yhteiskunta kuohuu väkevänä ja säihkyy kirkkaissa väreissä Vilkunan prismassa. Eikä vähäinen ansio ole sekään, että se tarjoaa viihdyttäviä hetkiä hyvin valittujen henkirikosten parissa elävästi kirjoitettuun tyyliin.

Mia Korpiola